

DÂRÜLFÜNÛN İLAHİYAT FAKÜLTESİ VE TÜRK KÜLTÜR HAYATINA KATKILARI

Doç. Dr. Hidayet AYDAR*

ÖZET

Bu makalede, 1924 yılında kurulup 1933 yılında kapatılan İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'ndeki eğitim ve burada görev yapan öğretim üyelerinin Türk kültürüne katkıları ele alınmaktadır. Makalede, öncelikle Osmanlılar döneminde kurulan ve İstanbul Dârülfünûn'a kaynak teşkil eden medreselere kısaca temas edilmiştir. Daha sonra Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşu, burada işlenen dersler ve fakültenin kapatılması konuları işlenmiştir. Şüphesiz ki Fakülteyi araştırmaya konu yapan asıl yön, burada görev yapan öğretim üyelerinin akademik ve bilimsel çalışmalarıyla Türk kültürüne yaptıkları katkıdır. Bu yüzden bu husus üzerinde daha fazla durulmuştur. Öğretim üyelerinin, Fakülte dergisinde yayınladıkları makaleler ve bastırdıkları kitaplar zikredilerek, bunların önemi vurgulanmıştır. Fakültenin en çok ses getiren etkinliği, "Dinde Reform Projesi" olmuştur. Çalışmada bu proje üzerinde de durulmuş ve proje doğrultusunda, o dönemlerde Türkiye'de dinî hayat alanında meydana gelen gelişmeler ele alınmıştır. Bu bağlamda kısaca "Türkçe ibadet" konusu işlenmiş; Osmanlıdan başlamak üzere ileri sürülen bazı fikirler ve meydana gelen bazı gelişmeler ele alınmıştır. Son olarak, İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesinin bulunmasının zarureti dile getirilmiş ve 1993 yılında üniversiteye bağlı bir İlahiyat Fakültesinin kurulmuş olmasının önemine temasla makale bitirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi, Fakülte'deki eğitim, Fakülte dergisi, akademik çalışmalar, dinde reform projesi, Türkçe ibadet.

ABSTRACT

DARULFUNUN THEOLOGY FACULTY AND ITS CONTRIBUTIONS ON TURKISH CULTURE

In this article the education in Istanbul Darulfunun Theology Faculty which was established in 1924 and then closed in 1933, its scholars and their contributions on the Turkish culture are studied. First of all, Traditional Islamic schools (madrasas) established in Ottoman period and based for Istanbul Darulfunun are briefly studied. After that, the establishment of Darulfunun Theology Faculty, lectures in the faculty and its closing are examined. Of course, the main worthy-point of the issue is the contribution of the scholars of the faculty with their academic and scientific works on the Turkish culture. Hence, it is broadly focused on this topic. Their importance is emphasized by mentioning their publications in the journal of the faculty and their books. The most crucial activity in the faculty is the "Reform Project in Religion". In the

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, e-mail: hidayet@istanbul.edu.tr

article, this project also is studied and the developments in religious affairs in parallel to this project are investigated. In this context, the issue of "Turkification of the prayer" is examined, and some thoughts and developments from the Ottomans are also studied. And finally, the necessity of a Theology Faculty in the University of Istanbul is suggested and the article concluded with mentioning the importance of establishment of a theology faculty in 1993.

Key Words: Istanbul Darulfunun Theology Faculty, Education in the Faculty, Faculty Bulletin, Academic Works, Reform Project in Religion, Turkification of Prayer.

GİRİŞ

Osmanlılar, bilhassa ilk dönemlerde eğitim öğretim faaliyetlerine büyük önem vermişlerdir. Bu maksatla Orhan Gazi döneminden itibaren medreseler kurmaya başlamışlar ve son dönemlere kadar buralarda eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunların içinde bilhassa Fatih'in açtığı ve bugün ülkemizin en büyük ve en köklü üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi'ne temel teşkil eden Fatih Medreseleri ile Kanuni'nin kurduğu Süleymaniye Medreseleri çok önemli bir yer tutmaktadır.¹

Osmanlıların güçlü olduğu dönemlerde buralarda ciddî ilmî faaliyetler yapılmış ve önemli zatlar yetişmiştir. Bedreddin Simâvî, Molla Gürânî, Molla Fenârî, Molla Hüsrev, Zembilli Ali Cemâlî Efendi, Şeyhülislam İbn Kemâl, Ebu's-Suûd Efendi, İmam Birgivî, bu dönemlerin önemli âlimlerindendir.

Ancak daha sonraları, İmparatorluğun çökmeye yüz tutan diğer kurumları ile beraber medreseler de çürümeye başlamış, asıl fonksiyonunu icra etmez olmuştur. Bilhassa 17. yy., Osmanlı medreseleri için sonun başlangıcı olmuştur. Bu dönemden itibaren pek çok nedenden dolayı, medreselerde dejenerasyonun başladığı, müfredat programlarından aklî ilimlerin çıkarılması sonucu,

¹ Osmanlı medreseleri hakkında bilgi için bkz. Adıvar, A.Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970, 11-12; Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, İstanbul 1994, 55; Baltacı, Cahit, XV - XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976, 15-16; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, Riyazi İlimler, İstanbul 1997, 1/35; Furat, Ayşe Zişan, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Fatih ve Süleymaniye Medreselerinde Verilen Din Eğitiminin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman : Prof. Dr. Fahri Kayadibi, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı), İstanbul 2004, 22-23; Şanal, Mustafa, "Kuruluşundan Ortadan Kaldırılışına Kadar Olan Süre İçerisinde Medreseler", <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/143/17.htm> (03.02.2005).

medreselere koyu bir taassubun hâkim olduğu, ilmî üretimin tamamen durma noktasına geldiği belirtilmiştir.²

Bundan dolayı Osmanlılarda sık sık medrese eğitiminde reforma gidilmiştir. Yapılan bu reformlar çerçevesinde alternatif eğitim sistemlerinin gündeme getirildiği ve Batı tarzında eğitim kurumlarının açıldığı olmuştur. Bunlardan biri, 1864 yılında açılan Dârülfünûn'dur. Ne var ki bu kurum, ciddî bir eğitim merkezi haline gelemediği gibi, bunun kapanması üzerine 1870 yılında açılan Dârülfünûn-i Osmânî ve 1874-1875 ders yılında eğitime başlayan Dârülfünûn-i Sultânî de başarılı eğitim kurumları haline gelememişlerdir.³

Sultan II.Abdülhamid döneminde reform hareketleri daha fazla yapılmıştır. Abdulhamid, eğitim - öğretime büyük önem vermiş, memleketin her tarafında ilim yuvaları açtırmıştır. 1900 yılında İstanbul'da Dârülfünûn-i Şâhâne (II. Meşrutiyetten sonra adı Dârülfünûn-i Osmânî olacaktır) onun emriyle açılmıştır. 1914 yılında yapılan değişiklikle medreselere yeni bir şekil verilmiş; tüm İstanbul medreseleri, "Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medreseleri" adı altında bir tek medreseye dönüştürülmüştür. Kısa bir süre sonra medreselerle ilgili yeni bir düzenleme yapılmış ve Süleymaniye Medresesi açılmıştır. Ancak, Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan Tevhid-i tedrisat kanunu çerçevesinde farklı eğitim kurumları birleştirilmiş, yüksek öğretim vermek gayesiyle İstanbul Dârülfünûn'u kurulmuştur. Dârülfünûn, 1 Nisan 1924 tarihinde 493 nolu yasa

² Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988, 67-70; Atay, Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, 133-173; Tckindağ Şehabettin, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973, 29-30; Aydın, Muhammed Şevki, "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (1987), 321-336; Akyüz, 67; Zengin, Z. Salih, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme" *Vakıflar Dergisi*, XXVI (1997), 401-409; aynı müellif, "Osmanlılarda Medreselerin Islahı Çalışmaları", *Diyanet İlmi Dergi*, c.34, sayı 2 (Nisan-Mayıs-Haziran), Ankara 1998, 45-50. Öteden beri ileri sürülen Osmanlı medreselerinin dejenerasyonu tezine eleştirel bir yaklaşım için bkz. Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, yıl 1999, 23-39.

³ Bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Dârülfünûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VIII/521-522; Saray, Mehmet, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, Edebiyat Fak. Yay. İstanbul 1996, 45-46; Tekeli, İlhan, - İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993, 70; Başaran, Ali Rıza, *Üniversite Tarihi Üniversite ve Fakültelerle İlgili Kanun ve Yönetmelikler*, İstanbul 1987, XIX; Kuran, Ercüment, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, (Derl. Mümtaz'er Türkönc), TDV Yayınları, Ankara 1994, 38; Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943, 13-23.

ile, Tıp, Hukuk, Fen, Edebiyat ve İlahiyat olmak üzere beş fakülteden ibaret bir üniversite olarak açılmıştır. Bu arada hükümet, Cenevre Üniversitesinden getirdiği pedagog Prof. Albert Malche'e yeni bir tasarısı hazırlama görevi vermiş; Malche de geniş bir inceleme sonucu bir rapor hazırlamış ve Dârülfünûn'un ıslahı için bazı teklifler sunmuştur. Dönemin Hükümeti, Dârülfünûn'u ıslah etmek yerine, muhtelif nedenlerden dolayı tamamen kapatmayı ve yerine İstanbul Üniversitesi adıyla yeni bir üniversite açmayı kararlaştırmıştır. Bu karar gereği, Cumhuriyetin ilk yıllarında ve en kritik dönemde sekiz yıl aralıksız eğitim-öğretim hizmeti veren Dârülfünûn ve onun önemli fakültelerinden biri olan İlahiyat Fakültesi, 1933 yılında kapatılmış; yerine Malche'nin hazırladığı rapor esas alınarak İstanbul Üniversitesi açılmıştır.⁴

Biz bu çalışmamızda, Fakültenin kuruluşu ve verilen eğitimden kısaca bahsettikten sonra, Fakülte öğretim üyelerinin bilimsel çalışmalarlarıyla Türk kültür hayatına yaptıkları katkı üzerinde durmaya çalışacağız.

I - Fakültenin Kuruluşu

3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı Tevhid-ı Tedrisat Kanunu ile medreseler lağvedildi.⁵ Dînî tedrisat için İstanbul Dârülfünûn'u bünyesinde bir İlahiyat Fakültesinin açılmasına karar verildi.⁶ Tevhid-ı Tedrisat Kanununun 4. maddesinde şöyle deniyordu: "*Maarif Vekaleti, yüksek dîniyât mütehasısları yetiştirmek üzere Dârülfünûn'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi dînî hizmetlerin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir.*"⁷ Bu yasada zikredilen "İlahiyat" ismi, ilk defa bir yüksek öğretim kurumu için kullanılıyordu. Daha önce yukarıda geçtiği

⁴ Bkz. Tekeli - İlkin, 75-96; Ayhan, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998)*, İstanbul 38-39; aynı müellif, "İlahiyat Fakültesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII/70; İhsanoğlu, VIII/524; Akça, II/1036; Saray, 41-49; Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, (5 cilt), İstanbul 1977, III/1003-1007; Bilsel, 23-24; Albayrak, Sadık, *Türkiye'de Din Kavgası*, İstanbul 1984, 171.

⁵ Kanun ve uygulaması hakkında bilgi için bkz. Kayadibi, Fahri, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Din Eğitimi (1923-1933)", *Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. Yılı Paneli* (18 Aralık 2003), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2004, 7-10.

⁶ Ergin, V/1735-1742; Saray, 43-44; Akyol, Avni, *Laiklik ve Din Öğretimi*, Ankara 1990, 18; İhsanoğlu, VIII/524-525.

⁷ Zabıt Ceridesi cild 7, sh. 26-29, Kanun numarası 430, 3 Mart 1340 – 1924'ten Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası*, 170.

gibi Ulûm-i Âliye-i Dînîye, Ulûm-i Şer'îye isimleri kullanılmış idi.⁸ Dârülfünûn bünyesinde bulunan ilk beş fakülteden biri olan İlahiyat Fakültesi ile, yeni bir yüksek din öğretimi kurumu eğitim tarihimize girmiş oldu. Eğitim süresi üç yıl olan Fakülte, aynı yılın Mayıs ayında açıldı. Süleymaniye Medresesinde öğrenci iken, burasının lağvedilmesiyle açıkta kalan öğrenciler İlahiyat Fakültesi'ne devredildiler. Ayrıca yüksek mekteplerden mezun olanlar, resmî veya hususî tam dereceli lise mezunları, kapatılmış olan Sahn ve İptida-i Dâhil medreselerini ikmal edenler, İmam ve Hatip mekteplerinden lise derecesinde bulunanların mezunları da buraya kayıt yaptırabiliyorlardı. Ancak lise mezunları Arapça ve Farsça'dan imtihan edildikten sonra Fakülteye alınıyorlardı.⁹

II - Fakültede Okutulan Dersler

Fakültede Tefsir ve Tefsir Tarihi, Hadis ve Hadis Tarihi, Fıkıh Tarihi gibi temel dînî dersler başta olmak üzere, İçtimaiyât, Ahlâk, Dîn-i İslam Tarihi, Arap Edebiyatı, Felsefe-i Din, Kelâm Tarihi, İslam Feylesofları, Tasavvuf Tarihi, Felsefe Tarihi,¹⁰ İslam Bediiyatı, Hâlihazırda İslam Mezhepleri, Akvâm-ı İslamiyye Etnografyası, Türk Tarih-i Dînîsi, Tarih-i Edyân dersleri de okutuluyordu. Ayrıca Arapça, Farsça, Fransızca da okutulan dersler arasındaydı.¹¹

1932 yılında yayınlanan Talebe Rehberine göre Fakültede ders veren öğretim üyelerinin isimleri ve okuttukları dersler şöyledir: Şevket Bey: Tefsir ve Tefsir Tarihi; Hüseyin Avni Bey: Hadis ve Hadis Tarihi; İzmirli İsmail Hakkı Bey: Fıkıh Tarihi; İsmayil Hakkı Bey: İslam Bediiyatı; Mehmet Ali Ayni Bey: Tasavvuf Tarihi; Fuat Bey: Türk Tarih-i Dînîsi; Halil Halit Bey: Akvâm-ı İslamiyye Etnografyası; Şerafettin Bey: Kelâm Tarihi; Nimet Bey: Dîn-i İslam Tarihi; Şekip Bey: Felsefe-i Din; Ziya Bey: Hâlihazırda İslam Mezhepleri.

⁸ Ayhan, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998)*, 39.

⁹ *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi*, 1932, 29-33; Er, Hamit, *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Hocaları ve Mecmuası*, İstanbul 1996, 12.

¹⁰ Fakültede okutulan felsefe dersleri ile ilgili geniş bir araştırma için bkz. Alper, Ömer Mahir, "Dârülfünûn İlahiyat Fakültesinde Felsefe Eğitimi", *İstanbul'un Fethi ve İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluşunun 550. Yılı Sempozyumu*, (24 Aralık 2003), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2004, 139-166.

¹¹ Ergin, III/1025; Saray, 66; Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998)*, 41-42; Er, 13.

İçtimaiyât, Ahlâk ve Felsefe Tarihi dersleri ise Edebiyat Fakültesinde verilmiştir.¹²

Fakültenin ilk dönmlerde dekanlığını (fakülte reisliği) vekâleten M. Fuat (Köprülü) Bey yürütmüştür. 1933 yılında Fakülte kapatıldığında ise İzmirli İsmail Hakkı Bey dekan idi.¹³

III - Fakültenin Kapatılması

İlahiyat Fakültesi kurulduğu tarihten itibaren 1933 yılına kadar aralıksız sekiz yıl eğitim - öğretime devam etti. Ancak o zamanki hükümetin Dârülfünûn'un inkişafı ve devrimi için İsviçre'den getirttiği Prof. Albert Malche'nin hazırladığı rapor üzerine Hükümetin çıkardığı 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 nolu kanun ile, Dârülfünûn ve bağlı fakülteler 31 Temmuz 1933 tarihinde kapatılmıştır.¹⁴ Böylece Dârülfünûn'un bünyesinde yer alan İlahiyat Fakültesi de kapanmış oldu. Üniversitenin kapatılması için birçok gerekçeler ileri sürülmüştür.¹⁵ İlahiyat Fakültesinin kapatılma gerekçesi olarak, "mezunlarına, bir meslek ve maişet vasıtası va'd edilmemesi nedeniyle devam eden öğrencinin olmaması" gösterilmiştir.¹⁶ Üniversitenin kapatılmasıyla diğer bazı öğretim üyeleri gibi, İlahiyat Fakültesinin hocalarının bir kısmı da açıkta kalmıştır.

Dârülfünûn'un kapatılmasından kısa bir süre sonra, onun yerine 18 Kasım 1933 günü dönemin Milli Eğitim Bakanının bir nutku ile İstanbul Üniversitesi açıldı.¹⁷ Ancak bu yeni Üniversitenin bünyesinde İlahiyat Fakültesine yer verilmemişti. Bunun yerine Edebiyat Fakültesi bünyesinde İslam Tetkikleri Enstitüsü kurulmuştur.¹⁸ Fakültenin müdürlüğüne M. Şerafettin Yaltkaya getirilmiştir. Fakültede görev yapan öğretim üyelerinin bir kısmı ve kayıtlı olan öğrenciler de buraya nakledilmiştir. Ne var ki, adı geçen Enstitünün statüsü,

¹² *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi*, 29-33. Ayrıca bkz. Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998)*, 43; Er, 17-19.

¹³ Er, 20, 28.

¹⁴ Akça, Yusuf, *Yüksek Öğretim ve İstanbul Üniversitesi Mevzuatı*, (2 cilt) İstanbul 1997, II/1036.

¹⁵ Bunlar için bkz. Başaran, XXV-XXVI; Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998)*, 45.

¹⁶ Ergin, III-IV/1243; Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998)*, 45. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Er, 30-31.

¹⁷ Bkz. Saray, 79-89.

¹⁸ Saray, 85.

konumu belli değildi. Bu açıdan buraya yeni öğrenci alınmamıştır. Görevli öğretim üyelerinden ölenlerin veya emekliye ayrılanların yerine yenileri atanmadığından Enstitü 1941 yılında kapanmıştır.¹⁹ Oysa Malche'nin hazırladığı raporda, İlahiyat Fakültesinin, "İslam Tarihi, Felsefesi ve Dini kürsüsü" olarak Edebiyat Fakültesine bağlanması öngörülmüştü. Şayet raporun gereği yapılsaydı, fakülte, Edebiyat Fakültesinin bünyesinde hayatıyetini devam ettirecekti.

IV - Fakültenin İlmî Etkinlikleri

Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hizmet verdiği sekiz yıl esnasında Türk ilim ve fikir hayatına çok önemli etkiler yapmıştır. Fakültenin öğretim kadrosunda yer alan hocaların çoğu, o dönemlerde meşhur oldukları gibi, daha sonra da her biri kendi alanında bir ekol olmuştur. İzmirli İsmail Hakkı (v. 1946), İsmayil Hakkı Baltacıoğlu (v. 1978), M.Ali Ayni (v. 1945), M.Fuad Köprülü (v. 1966), Şerafettin Yaltkaya (v. 1947), M.Şekip Tunç (v. 1953), Yusuf Ziya Yörükan (v. 1945) bunlardandır. Fakültede ayrıca Batı'dan gelen hocalar da ders vermişlerdir. George Dumezil (1898-1986) bunlardan biridir. Fransız asıllı olan Dumezil, Dinler Tarihi konusunda dersler vermiştir. Bunlardan başka değişik zamanlarda İlahiyat Fakültesinde Babanzâde Ahmed Naim (v. 1934), Kilisli Rıfat Bilge (v. 1953), Arapkirli Hüseyin Avni Efendi (v. 1954), Hocazade Mustafa Asım Efendi, Aksekili Ahmed Hamdi, Mustafa Şevket Yunt (v. 1951), Halil Nimetullah Öztürk (v. 1957), Abdülkaki Baykara (v. 1935), Halil Halid (v. 1931), Halil Ömer Budda (v. 1952) gibi hocalar da dersler vermişlerdir.²⁰ Bu zatların her biri, gerek Fakültenin dergisinde yayınladıkları makaleleriyle, gerekse yazdıkları eserlerle dînî ve kültürel hayatımıza büyük katkıda bulunmuşlardır.

A - Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası

Fakülte, kurulduğu yıldan itibaren, Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası adında bir dergi çıkarmıştır. Mecmua, aralıksız 25 sayı çıkmıştır. İlk on sayısı harf inkılabının yapıldığı 1928 yılından önce çıktığı için, Arap harfleriyle; sonraki sayılar ise Latin alfabesiyle yayınlanmıştır. Dergide muhtelif

¹⁹ Kaya, Mahmut, "İslam Tetkikleri Enstitüsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIII/56-57; Er, 29.

²⁰ Bkz. Albayrak, Sadık, *Yürüyenler ve Sürenler*, 3. baskı, İstanbul 1984, 34, 89, 105, 177 ve 228. Dârülfünûn İlahiyat Fakültesinde ders veren hocaların hayatı için bkz. Er, 147-198.

alanlarla ilgili telif ve tercüme toplam 131 makale neşredilmiştir. Fakültenin hocalarından Mehmet Ali Aynî, derginin "ilim âleminin dikkatini çekecek kadar kaliteli ve düzeyli olduğu"nu belirtmektedir.²¹

Her sayıda başta Fakültenin hocaları olmak üzere değerli ilim adamlarına ait önemli makaleler yayınlanmıştır. Bilhassa Kelâm ve Felsefe alanındaki makaleler, büyük bir boşluğu doldurmuştur. Bu cümleden olarak, M.Şemsettin Günaltay'ın (v. 1961) "*Türk Kelâmcıları*", "*Mütekellimîn ve Atom Nazariyesi*" ile "*Felsefe-i Kadîme İslam Âlemine Ne Şekilde ve Hangi Tarîkle Girdi*"; M.Ali Aynî'nin "*İlim ile Din Arasındaki Münazara*", M.Şerafettin Yaltkaya'nın "*İslam'da İlk Fikrî Hareketler ve Dînî Mezhepler*" ile "*Kelâm Savaşları*"; İzmirli İsmail Hakkı'nın "*İslam'da Felsefe Cereyanları*"; Mehmed Emin Erişirgil'in "*Muasır Feylesoflara Göre İlim ve Din*" gibi makalelerine bilhassa işaret etmeliyiz. Bundan başka Dinler ve Mezhepler Tarihi, Sanat Tarihi alanlarında da büyük ehemmiyeti hâiz yazılar yayınlanmıştır. Hilmi Ömer Budda'nın "*Sümer Dininin Bâbil, İbrânî, İslâm Dinleri Üzerinde Yaptığı Tesirler; Tufan Hikâyeleri*" ile "*Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyet ve Faaliyeti*"; İzmirli İsmail Hakkı'nın "*Dürzî Mezhebi*"; M. Şerafettin Yaltkaya'nın "*Yezidîler*", "*Fatımîler ve Hassan Sabbah*", "*Karamita ve Sinan Reşidüddin*" ile "*Kerramîler*"; Halil Halid'in "*İsmailîler, Ağa Han, Hint Müslümanları*"; Abdülkadir İnan'ın A. A. Semenow'dan tercüme ettiği "*Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları*"; Yusuf Ziya Yörükân'ın "*Orta Asya Türk Boyları ve Bunların Dînî ve Coğrafi Varlıkları*" ile "*Anadolu Alevîleri ve Tahtacılar*"; İsmayil Hakkı Baltacıoğlu'nun "*Türk Sanatlarının Tetkikine Medhal*" ve "*Mimarîde Kübizm ve Türk Ananesi*" adlı makalelerini bu meyanda zikredebiliriz. Zakir Kadirî Ugan'ın "*Dînî ve Gayr-ı Dînî Rivayetler*" adlı makalesi hariç, Tefsir, Hadis ve Fıkıh dallarında dergide hiç yazı çıkmamıştır. Ugan'ın makalesinin bilhassa Dînî rivayetler kısmı hadis ile ilgilidir.²² Ayrıca Tasavvuf ile ilgili olarak M.Ali Aynî'nin "*Nefs Kelimesinin Manâları*" adında bir makalesi de yayınlanmıştır.²³

Dergide, başta Emile Durkheim (v. 1917) olmak üzere tanınmış pek çok Avrupalı bilim adamına ait makalelerin çevirileri de yer almaktadır. Necmettin

²¹ Aynî, Mehmet Ali, *Dârülfünûn Tarihi*, İstanbul 1928, 32, 42, 48. Ayrıca bkz. Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998)*, 44.

²² Makalenin "Dînî Rivayetler" kısmı, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Yard. Doç. Dr. Mustafa Karataş; "Gayr-ı Dînî Rivayetler" kısmı ise Okutman Musa Alak tarafından sadeleştirilerek, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 4 (2001), İstanbul 2002, 207-289. sayfaları arasında yayınlanmıştır.

²³ Yayınlanan tüm makaleler ve kısa özetleri için bkz. Er, 64-125.

Sadık Sadak tarafından çevrilen Durkheim'in "*Laik Ahlâk, Laik Terbiye*"; Halil Halid tarafından tercüme edilen Théodore Nöldeke'nin "*Ebu'l-Ferec ve Moğollar*"; yine Halid'in tercüme ettiği William Ricwey'in "*Türk Hilali'nin Aslı*"; Şekip Tunç tarafından tercüme edilen Théodore Ribot'un "*His Dini*"; İzzet Mete tarafından çevrilen, aynı zamanda fakültenin hocalarından biri olan J. Dumézil'in "*Hindu-Avrupai Âlemde Totemciliğin Peszende Şekilleri*"; Ömer Budda tarafından çevrilen Dumézil'in "*Fransa Hükümeti ve Elli Seneden Beri İlâhiyât*"; yine Budda'nın çevirdiği Thomas Arnold'un "*İslam Dünyasında Resmin Menşeleri*" gibi makaleler bunlardandır.

Derginin Biyografi kısmında el-Bâkılânî, el-Cüveynî, eş-Şehristânî, İbn Heysem, Ebû Alf Miskeveyh, İbn Tumart gibi tanınmış zatlar hakkında bilgi verilmektedir. Kitâbiyât kısmında ise, Burhanuddin el-Aynî'nin (v. 855/1451) "*Akdü'l-Cüman fî Târîhi Ehli'z-Zamân*", İbn Hacer el-Askalânî'nin (v. 852/1448) "*ed-Dürri'l-Kâmine fî Ricâli Miete's-Sâmine*", Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî'nin "*Kitâbu'l-Mu'teber*" adlı eserleri gibi meşhur bazı kitaplar tanıtılmıştır. Bunların ilkinde Türk Dünyası ve Türk Devletlerinin diğer devletlerle olan münasebetleri işlenmektedir. İbn Hacer'in eseri de, bilhassa Osmanlı'nın kurulmasından önce ve sonraki ilk dönemlerde Anadolu'da yetişmiş ünlü ilim adamlarını tanıtmaya açısından önem arz etmektedir.

B – Fakültede Ders Veren Hocaların Diğer Bazı İlmî Çalışmaları:

Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde ders veren hocaların yayınlanan ilmî makaleleri yanında, ayrıca basılmış pek çok değerli eserleri de vardır. Bu eserlerin bir kısmı ülkemizde kendi alanında mevcut boşluğu dolduracak mahiyet ve muhtevadadır. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun, başta eğitim ve sanat olmak üzere, muhtelif alanlarla ilgili 130'dan fazla eseri bulunmaktadır. *Talim ve Terbiyede İnkılâb; Terbiye ve İmân; Türklerde Yazı Sanatı; Din ve Hayat* bunlardan bazılarıdır.²⁴ Baltacıoğlu'nun *Kur'an* adını verdiği bir meali ile *Büyük Tefsir* adında bir de tefsiri vardır. Sadece bir cildini çıkardığı Tefsirinin birinci kitabı, *Allah Nedir* adını taşımaktadır.²⁵ 1957 yılında yayınladığı ve adına

²⁴ Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışı için bkz. Başkurt, İrfan, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Ahlak Anlayışı", *Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. Yılı Paneli* (18 Aralık 2003), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2004, 34-39.

²⁵ Bayraktar, Mehmet Faruk, "Baltacıoğlu İsmail Hakkı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, V/36-38.

sadece Kur'an dediği meali, şiddetli tenkitlere maruz kalmıştır.²⁶ Fakültenin hocalarından olan Şerafettin Yaltkaya ile Rıfat Bilge'nin beraber hazırladıkları *Keşfü'z-Zünûn ve Zeyli*, bugün bütün dünyada ilim adamlarının istifade ettikleri önemli bir başvuru kaynağıdır. M. Ali Ayni, felsefe yanında ayrıca tasavvuf alanındaki görüşleriyle de öne çıkmıştır. *Tasavvuf Tarihi* adlı eseri, alanın önemli eserlerindendir. *Türk Azizleri* ana başlığı altında yayınladığı, *İsmail Hakkı Bursevi*, *Hacı Bayram Velî*, *Muallim-i Sâni Fârâbi*, *Abdulkadir Geylânî* ile ilgili çalışmaları da önemlidir. Tasavvufla ilgili diğer bir eseri de *Şeyh-i Ekber'i Niçin Severim* adını taşımaktadır. *Türk Ahlakçıları*, *Türk Mantıkçıları* ve *Dârülfünûn Tarihi* de Ayni'nin zikredilmesi gereken eserleridir.²⁷ M. Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* ve *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserleri, Türk Edebiyatı alanında yazılmış en önemli eserlerdendir. Hilmi Ömer Bey, Yusuf Ziya Bey, Hüseyin Avni Bey, Şekip Tunç Bey ve diğerlerinin de pek çok eseri vardır.²⁸ Bütün bu hocaların, Fransızca, İngilizce gibi yabancı dillerde yayınlanmış muhtelif eserleri de mevcuttur.

İzmirli İsmail Hakkı'nın *Maânî-i Kur'an*, *Târîh-i Kur'an*, *İlm-i Hilâf*, *Yeni İlm-i Kelâm*, *Anglikan Kilisesine Cevap* gibi eserleri de alanlarında önemli bir boşluğu doldurmuş eserlerdir. İzmirli'nin bu eserleri erbabınca çok takdir görmüş ve methedilmiştir. İzmirli'nin bunlardan başka değişik konularda yirmiyi aşkın eseri bulunmaktadır.²⁹ Önemine binaen burada İzmirli'nin üzerinde biraz daha durmak istiyoruz.

İzmirli İsmail Hakkı (1868-1946): 1868 yılında İzmir'de doğan müellif, eğitimi yine aynı ilde tamamlamıştır. Bu arada, bir yandan Farsça özel ders alırken, öte yandan da hıfzını ikmal etmiştir. İzmirli, 1892 yılında İstanbul'a gelmiş ve sınavla Dârü'l-Muallimîn-i Âliye'ye (Yüksek Öğretmen Okulu) girmiştir. 1894 yılında bu okulu bitirerek Mercan İdadisi'nde göreve başlamıştır. Bu arada dönemin büyük okullarında, medrese ve Dârülfünûn'da görev yapmış ve muhtelif dersler okutmuştur. Dönemin ünlü dergileri olan **Sıratı Müstakim**

²⁶ Bkz. Çantay, Hasan Basri, "Baltacıoğlu ve Kur'an'ı", *Sebilurreşad*, İstanbul 1957, c. XI, sy. 256, s. 82, 96; c. XI, sy. 257, s. 100-101; c. XI, sy. 259, s. 130-131; c. XI, sy. 260, s. 146-147; Sağman, Ali Rıza, *Kur'an'ın Türkçeye Tercümesi Karşısında Üç Profesör: Muhterem Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Besim Atalay*, İstanbul 1957, 4-7.

²⁷ Kara, İsmail, "Ayni Mehmet Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, IV/273-274.

²⁸ Bkz. Er, 116-118.

²⁹ Bkz. İzmirli, Celalettin, *İzmirli İsmail Hakkı*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1946, 12-17; Er, 115. Eserler hakkında bilgi için bkz. Hizmetli, Sabri, *İsmail Hakkı İzmirli*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, 11-30.

ve onun devamı durumundaki **Sebilürreşad** dergilerinde yazılar yazmıştır. 1924 yılında kurulan Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde göreve başlayan İzmirli, 1931 yılında bu fakülteye dekan olmuş ve fakülte 1933 yılında kapanıncaya kadar bu görevini sürdürmüştür. Bilhassa Kur'an ilimleri ve Kelâm ilmi alanında,³⁰ ilim erbabının takdirini kazanmış kitaplara imza atan İzmirli, aynı zamanda müsteşriklerin hazırladığı **İslam Ansiklopedisine** alternatif olmak üzere oluşturulan **İslam-Türk Ansiklopedisinin**³¹ ilim heyeti başkanlığını yapmış ve birçok madde yazmıştır. İzmirli, 1946 yılında Ankara'da vefat etmiştir.³²

Yukarıda İzmirli'nin farklı alanlara ait pek çok kitap yazdığına işaret ettik. İzmirli'nin en önemli eserlerinden biri olan *Maânî-i Kur'ân*, Kur'an-ı Kerim'in tercümesidir. 1908 Meşrutiyetinden sonra ülkemizde Kur'an'ı tercüme etme faaliyeti yaygınlaşmaya başlamış, 1920'li yıllarda ise iyice hız kazanmıştır. Kur'an'ı tercüme edenler arasında bu iş için hiç ehil olmayan pek çok kişi vardı. Bunların bir kısmı, hiç Arapça bilmediği halde Kur'an'ı tercüme etmişti. Hristiyan olup Kur'an'ı çevirenler dahi vardı. Bunlar, daha çok Fransızca veya İngilizce tercümeleri alıp, onları Türkçe'ye aktarıyorlardı.³³ İşte böyle bir ortamda, İzmirli İsmail Hakkı'nın tercümesi zuhur etmiştir. Tercüme, ilk kez 1925 yılında iki cilt halinde basılır. Eser, 1928 yılında Latin harfleriyle tabedilmiştir ki, bu harflerle basılan ilk tercüme de budur. Bu yönüyle de önem arz eder.³⁴ Üzerinde inceleme yaptığımız 1927 yılı baskısında adı, *Maânî-i Kur'ân Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercemesi* olarak yazılmış, başlığın altında ise, "âyet-i kerîmenin mebdelerleriyle şerh ve izâhâtı hâvidir" ibaresi yer almaktadır. Eser 1932 yılında *Türkçe Kur'an-ı Kerim* adıyla, son olarak 1977 yılında *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* ismiyle basılmıştır.

İzmirli, tercümeyle başlamadan önce bir mukaddime yazmış; burada Kur'an'ın i'câzı, muhtevası, maksadı, manasının anlaşılmasının lüzumu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca takip ettiği metodu hakkında da bilgi

³⁰ Kelam ilmindeki yeri için bkz. Aydın, Ömer, *Türk Kelam Bilginleri*, İnsan Yay., İstanbul 2004, 85-86.

³¹ Hakkında bilgi için bkz. Aykut, Ayhan, "İslam-Türk Ansiklopedisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIII/57-58.

³² İzmirli, 5-11; Hizmetli, 1-15; Birinci, Ali, "İzmirli İsmail Hakkı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIII/530-531; Er, 163-1659.

³³ Aydar, Hidayet, "Türklerde Kur'an Çalışmaları", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1 İstanbul 1999, 176-198; Cündioğlu, Düccane, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, İstanbul 1998, 22-31.

³⁴ Bkz. Ergin, V/1928; Aydar, Hidayet, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul 1996, 119.

vermiştir.³⁵ Tercümesinde zaman zaman bazı ayetlerin daha iyi anlaşılması için dipnotlar düşmüş ve buralarda daha fazla yorum ve açıklama yapmıştır. Yine her surenin adının yanına düştüğü dipnotta, surenin indiği yer hakkında da bilgi vermiştir. Tercüme, ilim âlemi tarafından büyük bir takdirle karşılanmış ve o ana kadar yazılanların en iyisi olarak değerlendirilmiştir. Esasen İzmirli, bu konuda maharet kazanmış biri idi. Zira o, yayın evlerin talebi üzerine bu dönemde hazırlanan birçok tercümeyi tetkik etmiştir. Nitekim kendisi de Maânî-i Kur'an'ın mukaddimesinde buna işaret etmektedir. Maânî-i Kur'an, Sabri Hizmetli'nin verdiği bilgiye göre, dönemin hükümeti tarafından incelenmiş; takdirle karşılanarak ülkenin her tarafına dağıtılmıştır.³⁶

İzmirli, mealinin sonuna, yine ilim alemince takdir edilen *Tarih-i Kur'an* adı ile bir eser ilave etmiştir. Eser, daha sonra 1956 yılında İzmirli'nin büyük oğlu Celaledin İzmirli'nin takdim yazısıyla birlikte ayrı olarak da basılmıştır.³⁷ Bu eserde İzmirli, Kur'an tarihine müteallik onbir önemli mevzuyu işlemiştir. Bunlar sırasıyla; Kur'an'ın nüzulu; Yazılması; Toplanması; Mushaf tesmiyesi; Kur'an'ın istinsahı; Surelerin tertibi; Diğer Tertipler; Mushafta nokta ve hareke vaz'ı; Hurûf-i seb'a; Muhtelif kıraatler ve Kıraatin yazısı konularıdır. İzmirli buralarda, Kur'an Tarihiyle ilgili kaynaklarımızda verilen klasik bilgileri derli toplu bir şekilde ve özet halinde sunmuştur.³⁸

İzmirli'nin *Tahlil-i Kur'an* adında basılmamış Kur'an ile ilgili başka bir eseri de vardır.³⁹

İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde uzun süre görev yapan İzmirli, samimi bir Müslüman alim olarak, İslam dinini her türlü bidat ve hurafeden arındırmak ve aslî görünümüne döndürmek istiyordu. Bu sebeple sahih olmayan hadisleri, vahye ve akla ters düşen rivayetleri red etmiştir. Akılcı, eleştirici ve

³⁵ Çetin, Mustafa, "İzmirli İsmail Hakkı'nın "Mania-i Kur'an" Adlı Eseri", *İzmirli İsmail Hakkı (Sempozyum İzmir 24-25 Kasım 1995)*, (Yayına Haz. M. Şeker – A.B. Baloglu), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996, 35-36.

³⁶ Hizmetli, 16-17.

³⁷ Birinci, XXIII/532.

³⁸ Bkz. Dumlü, Ömer, "İzmirli'nin Tarih-i Kur'an'ı Üzerine Bir Değerlendirme", *İzmirli İsmail Hakkı (Sempozyum İzmir 24-25 Kasım 1995)*, Yayına Haz. M. Şeker – A.B. Baloglu), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996, 47-63.

³⁹ Hizmetli, 11.

gerçekçi bir ilim anlayışına sahip⁴⁰ olan İzmirli, bu yüzden de bazı alimler tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır.⁴¹

C - Dinde Reform Projesi

İlahiyat Fakültesi hocaları o dönemde sadece makale ve kitaplarıyla ilim ve kültür dünyasına katkıda bulunmakla yetinmemişlerdir. Bunlardan bir kısmı, önemli projelere imza atarak da ün yapmıştır.

Bu projelerin en önemlisi ve en çok ses getireni hiç şüphesiz, 1928 yılında hazırlanıp Milli Eğitim Bakanlığına sunulan ve "dinde reform ve modernleşme sorunu"nu inceleyen rapordur. Raporda, dinin de diğer kurumlar gibi toplumsal bir kurum olduğu belirtilerek, içtimâî hayatın gereklerini karşılaması ve bilimsel esaslar üzerinde yeniden düzenlenmesi gerektiği ifade edilir.⁴² Öneme binaen bu proje ve hazırlanan rapor üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Bilindiği gibi *Mustafa Kemal Atatürk*, Cumhuriyetin ilanından sonra, yeni devletin felsefesi doğrultusunda bazı inkılaplar yapmıştır. Bu cümleden olarak hilafet kaldırılmış; eğitim kurumları birleştirilerek tek çatı altında toplanmış (*tevhid-ı tedrisat*); dilde Türkçeleştirmeye gidilmiş; Arap harfleri terk edilerek Latin alfabesi istimal edilmiş; hukuk sisteminde, kılık kıyafet alanında, ticaret ve iktisat sahasında ve daha başka konularda pek çok değişiklik ve yenilik yapılmıştır. Bunların bir devamı ve inkılapların son halkası olarak din alanında da reforma gidilmiştir.

Esasında din alanında yenilik talepleri bu dönemde başlamış değildir. Osmanlılarda çok az da olsa bazı teşebbüsler söz konusu olmuştur. Nitekim XIV. asrın sonlarında yaşamış âlimlerimizden biri olan, Yusuf b. Abdurrahman el-Aksarayî el-Konevî, *İmâdu'l-İslâm* adında fıkıhla ilgili bir kitap yazmış; kütüphanelerimizde çok sayıda nüshaları bulunan yazma halindeki kitabında, ibadetin faydalı olması için anlaşılması gerektiği üzerinde durmuştur. Müellif, "eger Peygamber bu diyara gelmiş olsaydı, halka daha çok faydalı olmak için

⁴⁰ Hizmetli, 48.

⁴¹ Bunun için bkz. Hizmetli, 48-49.

⁴² Bkz. *Vakit Gazetesi*, 1928, 20 Haziran, sayı 3753; Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev.M.Kıratlı), Ankara 1993, 410; Jaeschke, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlik*, (Çev. H.Örs), Ankara 1972, 40-42; Aydar, Hidayet, "Kur'an Tercümesiyle Namazın Tarihi", *Kur'an Mesajı Dergisi*, İstanbul. (Mart), yıl 1(1998), sayı 5, s. 63-64.

Türkçe ile söyleyecekti"⁴³ demiştir. Yine 827/1423'lü yıllarda fıkıhla ilgili olarak *Vikaye Tercemesi* adında manzum bir kitap yazan Yusuf b. Devlet el-Balikesrî de, başta Süleymaniye olmak üzere, İstanbul Üniversitesi Merkez, Beyazıt Devlet, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi gibi yerlerde farklı nüshaları bulunan ve Sultan Murad Han'a ithaf edilen kitabın "Dinle imdi Türkçe bir manzum kitap" diye başlayan kısmında, Türkçe'nin ibadet dili olarak kullanılmasının zaruretiye şu sözleriyle işaret etmiştir: "Fıkıh ve Usulu'l-fıkıh konusunda çok meşhur olan ve fıkıh konusunda özel bir mezhebi olan Ebû Hanîfe, "şüphesiz ki Kur'an sadece manadan ibarettir" diyordu ve Kur'an'da manaya itibar ediyordu. Ayrıca insanlara namazlarında Farsça ile okumalarına cevaz veriyordu. Ebû Hanîfe'nin Farsça için caiz gördüğü, her dil için de geçerlidir. Lafızlar alet gibidir; itibar lafızlara değildir, bilakis manayadır."⁴⁴ Ancak, ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğine kadar, bu iki zattan başka Osmanlı âlimlerinden herhangi birinin bu konuya değindiğine rastlamadık. 1870'li yıllarda dönemin önemli mütefekkirlerinden biri olan Ali Süavi (öldürülmesi 1878), bu bahse temas etmiş ve namaz surelerinin Türkçe'ye çevrilmesinin; ibadetlerin de Türkçe olarak yapılmasının zaruretiye işaret etmiştir.⁴⁵ 1908 İnkılabından sonra, başta Ziya Gökalp (v. 1924) olmak üzere, başka zevatın da bu mevzuyu savundukları görülüyor. Ziya Gökalp, *Yeni Hayat*⁴⁶ adlı şiir kitabında neşredilen bir şiirinde, "camiinde ezanın Türkçe okunduğu; namazın Türkçe kılındığı, mekteplerinde Kur'an'ın Türkçe okunduğu bir ülke" hayal eder ve "Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın" der. Ziya Gökalp'ın bu düşüncelerini, Haşin Nihat Erbil, Ubeydullah Efendi gibi bazı zatlar da savunurlar. Sabık Osmanlı şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi, *Dînî Mücedditler ve Mes'eletu Tercemeti'l-Kur'an* adlı kitaplarında bu düşünceyi ve onu savunanları sert bir şekilde eleştirir.⁴⁷ Cumhuriyetin ilanından sonra 1926 yılında, Göztepe Camii imamı Cemaleddin Efendi, (v. 1964), 19 Mart 1926

⁴³ el-Aksarayı, Abdurrahman b. Yusuf, *İmâdü'l-İslâm*, Yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa 173, varak 3b. Ayrıca bkz. Ergin, V/1920-1922.

⁴⁴ Devletioğlu Yusuf el-Balikesrî (827/1423), *Vikaye Tercemesi (Tercemetu Vikayeti'r-Rivâye fî Mesâilil-Hidâye)*, (Yazma), Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi 4439, varak 2a. Ayrıca bkz. Ergin 1977: V/1922-1923; Atalay, Besim, *Türk Dili ile İbadet*, Nebioğlu yay: İstanbul, 78-79

⁴⁵ Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, I/110; Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası*, 44.

⁴⁶ Gökalp, Ziya, *Yeni Hayat*, İstanbul 1976, 11-16.

⁴⁷ Bkz. Ergin, V/1923-1927; Öztürk, Yaşar Nuri, *Anadilde İbadet Meselesi (Çiğnenen Bir Kütlesel Hakkın Savunulması)*, Yeni Boyut, İstanbul 2002, 53-54; Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, 112, 377-378.

tarhinde, o yılın Ramazan ayının ilk Cuma gününde, Cuma hutbesini tüm ayet ve dualarıyla Türkçe okumuş; arkasından Cuma namazını da tüm sure, dua, tesbih ve tekbirleriyle Türkçe kıldırılmıştır; selamı bile Türkçe vermiştir. Cemaatin bir kısmının terk, diğer kısmının ise devam ettiği bu ilk Türkçe namaz kıldırma girişiminin ardından, konu yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi, adı geçen imamı görevinden uzaklaştırmıştır. Ahmet Ağaoğlu ve benzeri bazı yazarlar, gazetelerde yazdıkları yazılarda hocayı savunmuş ve ona ceza veren Diyanet Teşkilatını sert bir şekilde eleştirmişlerdir.⁴⁸

Konuyla ilgili tartışmalar gittikçe büyür. Bunun üzerine hükümet işe el atar ve Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hocalarından din ile ilgili geniş bir rapor hazırlamalarını ister.⁴⁹ Fakülte öğretim üyeleri, Prof. Dr. Mehmet Fuad Köprülü başkanlığında bir heyet oluştururlar. Heyette başkanla birlikte şu profesörler görev alırlar: İzmirli İsmail Hakkı, İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, Halil Halid, Halil Nimetullah, Mehmet Ali Ayni, Şerafettin Yaltkaya, Hüseyin Avni Arapkirli, Hilmi Ömer, Yusuf Ziya Yörükân, M. Şekip Tunç.⁵⁰ Heyetin hazırladığı rapor şöyle idi:

"Din ıslâhatımızın esaslarını tetkik etmek üzere içtima eden komisyonumuz, bu baptaki ilmî kanaatini bervechi zîr arzeder:

1 – Demokrasi sahasında tecelli eden muazzam Türk inkılabı; lisânî, ahlâkî, hukûkî, iktisâdî, bütün içtimâî müesseseleriyle başlıca iki manzara gösteriyor. Birincisi: Bütün içtimâî müesseselerin ilmûleşmesi; ikincisi: Bütün içtimâî müesseselerin millîleşmesi. Binaenaleyh cemiyetimizin hayatında ilme ve makûlâta ait olan bütün mevzular, aklın ve ilmin salâhiyetiyle idare edildiği gibi, millî hayata ait olan bütün faaliyetler de infirâtçılıktan kurtulmakta ve millî tesânüde dahil olmaktadır. Türk inkılabı, lisânda, ahlâkta, hukûkta, iktisatta, sanatta yaptığı bütün tahavvüllerin mebdetini, ilmin makûliyetinden ve millî hayatın feyzinden almıştır.

2 – Din de içtimâî bir müessesedir. Diğer içtimâî müesseseler gibi hayatın zaruretlere katlanmak, tekâmülün seyrini kovalamak mecburiyetindedir. Bu tekâmül, gerçi dinimizin tabiat-ı esasiyesi haricinde olmayacaktır. Fakat bununla dinimizin ilmî, iktisâdî ve bedîî emirleri her ne

⁴⁸ Manaz, Abdullah, *Atatürk Reformları ve İslam*, İzmir 1995, 214; Ergin, V/1931-1934; Aydar, "Kur'an Tercümesiyle Namazın Tarihi", 63.

⁴⁹ Ergin, V/1935-1936.

⁵⁰ Ergin, V/1964.

olursa olsun, bütün eski şekillere ve eski örflele merbût ve tekâmül kudretinden mahrum kalacağını düşünmek hatadır. Binaenaleyh, Türk demokrasisinde din de muhtaç olduğu inkişafı ve hayatıyeti göstermelidir.

3 – Böyle bir ıslâhât imkânı mevcut olmakla beraber, bunu sırrîlerin lâ aklî ve fevrî olan tesirlerinden beklemek, bugünkü cemiyetlerin şartlarına göre bir imkânsızlıktır. Dînî hayat da ahlâkî ve iktisâdî hayat gibi ancak ilmî tefekkürler ve ilmî usullerle bast ve ıslâh edilmelidir ki, diğer müesseselerle hemâhenk bir surette husûsî ve şahsî feyzini verebilsin. Bu ıslâhât için encümenimizin tasavvur ettiği tedbirler şunlardır:

4 – Evvelâ; ibadetin şeklinde: Mâbetlerimiz temiz, muntazam, kâbili ziyaret ve kâbili iskân bir hâle getirilmelidir. Mâbetlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mâbetlere girilmesi tervîç edilmelidir. Bu, dînî ıslâhâtın ibadete ait olan sıhî şartıdır.

Sâniyen; İbadetin dilinde: İbadet lisanı Türkçe olmalıdır. Âyetlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmelidir. Bunlar, yalnız hâfızanın sermayesi olarak değil, mektup ve muharrer olarak dahi istimal edilebilmelidir ve mâbetlerde bu esasta teşkilât yapılmalıdır.

Sâlisen; İbadetin sıfatında: İbadetlerin son derece bedî, müheyyîç, derûnî bir şekilde yapılması temin edilmelidir. Bunun için usul dairesinde tağanniye müstaid müezzinler, imamlar yetiştirmek lâzımdır. Ayrıca mâbetlere musîkî âletlerinin kabulü dahi lâzım gelir. Mâbetlerde ilâhî mahiyetinde asrî ve enstrümantal musîkîye kat'î ihtiyaç vardır.

Râbian; İbadetin fikriyatında: Hutbelerin matbû şekilleri kâfi değildir. Hitâbet, kiraatten ayrı bir şeydir. Hutbelerde mühim olan mahiyet, doğrudan doğruya ilmî yahut iktisâdî fikirler değil, doğrudan doğruya dînî olan kıymetler ve muâkeledir. Bunu verebilecek olan insanlar hitâbete muktedir din feylesoflarıdır. Bu mertebede hâtiplerimiz, İlâhiyat Fakültesi vasıtasıyla kâfi miktarda yetişinceye kadar, hâricte mevcut olan din mütefekkirlerinden ve din feylesoflarından istifâde etmek lâzımdır. Bunlar hâricinde yapılacak hizmet, Din Edebiyatının ve Din Felsefesinin tesisidir. Bu maksadı, eski şekliyle ne doğrudan doğruya ilm-i kelâm, ne doğrudan doğruya tasavvuf temin edemez. Asıl mühim olan şey, ne Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'si, ne de bu Türkçe'nin tasnif ve tensik edilmiş şeklidir. Mühim olan şey, Kur'an'ın ve İslam dininin beşerî ve mutlak mahiyetini gösteren felsefî bir rüyettir. Şimdiye kadar bu yapılamamıştır. Kur'an-ı Kerim bu gözle görülp kuvvânî bir zekâ ile anlaşılmadıkça akl-ı mahez ve mantık-ı mücerret ile anlaşılamaz.

Bütün ıslâhâtın tahakkuku için ilmî bir merkez tarafından vücuda getirilecek olan tatbikat projesinin ihzârı lâzım gelir. Bu ilim merkezi, İlahiyat Fakültesidir.

Türk inkılabı, bu Fakülteyi vücuda getirmekle bu ihtiyacı tespit etmiş oluyor. Fakültemiz, üç senelik ilmî tedriste tecrübeleri neticesinde Türk cemiyeti için hayırlı ve şerefli olacağına kânî bulunduğu bu ıslâhât kanaatine vâsıl olmuştur.

Bunun, olanca salahiyetiyle, salahiyyetar makamlara arz etmekte millî fayda olacağına da ayrıca kânîdir. Türkiye'nin siyaset-i âliyesini alâkadar eden ve bütün İslâm memleketleri için yaratıcı bir tesir yapmak iktidarında olan bu ıslâhât esasları kabul ve tasvip edilirse, Fakültemiz daha mufassal ve daha âlemşümûl hizmetler ifâ etmek iktidarını dahi gösterecektir.

Ezcümle âyinlerin sıhhileşmesi, Türkçeleşmesi, bedülüşmesi, felsefleşmesi hususundaki tekliflerin cihet-i tatbikiyyesini ve ameliyesini tafsil edeceğiz. Bu bapta kitaplar, makaleler neşredeceğiz. Umûmî dersler ve konferanslar açacağız ve Türkiye'de mevcut dînî memurların terbiye-i meslekiyesini temin için Meslek Kursları tesis edeceğiz. İlân edilen günler ve saatlerde Türkiye'nin büyük camilerinde Cuma hutbelerini bizzat edâ edeceğiz. Ayrıca Fakülte mecmuası vasıtasıyla bu ıslâhâtın ilmî mütalaalarını ve ilmî mülâhazalarını neşredeceğiz.

Bu suretle yeni Türkiye, din sahasında yalnız yeni bir vicdan intibahının değil, bütün esir ve geri olan İslam kavimlerinin hürriyet ve terakkisinin de bir mürsidi olabilecektir.

Ancak bu suretledir ki, Cumhuriyetin bir ilim müessesesi olan İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi, vatana karşı borçlu olduğu medenî ve asrî vazifeyi yapmış olacaktır.⁵¹

Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hocalarının hazırladığı bu rapor, o günlerde basında önemli bir yer tutmuştur. Bazı basın organları, bu konuda halkı daha fazla aydınlatmak amacıyla, rapora imza atan hocalarla ve daha başka zevat ile görüşmeler yapmayı kararlaştırır. *Millî Mecmua* adındaki dergi buna öncülük eder ve din ıslâhâtı hakkında görüşlerini yansıtmak üzere, dönemin ünlü muharrir ve mütefekkirleriyle röportaj yapmaya başlar. Dergi, bu maksatla ilk olarak Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hocalarından İsmayil Hakkı Baltacıoğlu ile

⁵¹ *Vakit Gazetesi*, 1928: 1-2; 21 Haziran 1928 tarihli Son Posta Gazetesinden naklen Ergin, V/1958-1961; Albayrak, Sadık, *Şeratten Laikliğe*, İstanbul 1977, 333-337.

görüştü. Baltacıoğlu, "Müslümanlıkta inkılap esasları ne olmalıdır?" şeklinde yöneltilen bir soruya verdiği cevapta şunları söylemiştir:

"Birincisi, ibadetin şeklinde: Mâbetler yaklaşılabılır, içerisine girilebilir, sıhî ve bedî evler hâline getirilmelidir. Temiz bir ayakkabı ile içeri girilebilmelidir. Secde, yerden yüksek temiz kürsüler üzerinde olmalıdır.

İkincisi, ibadetin dilinde: İbadet, münhasıran Türk diliyle ve Türk edebiyatıyla yapılmalıdır. Hem hutbe, hem namaz, hem de dualar Türkçe ve Türkler için olmalıdır.

Üçüncüsü, ibadetin sanatında: Güzel sesli müezzinler lâzımdır, kâfi değildir; mâbede ney, keman, piyano gibi aletlerin musikîsi de girmelidir. Bu musikî, Türk sanatkarları tarafından en mütakâmil bir sanat telakkisine göre icat edilmiş en ilâhî, en rûhânî parçaları Türk halkına dinletmelidir.

(...)Hülâsâ, İslâm dinini Türkleştirmek lâzımdır. Bunun için başlıca iki müessesenin meslekî faaliyetine ihtiyaç vardır; İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi ile İstanbul Konservatuvarı. İlahiyat Fakültesi dînî müessesenin Türk milletinin içtimâî bünyesi ile mütesânî bir surette tekâmül imkânlarını tetkik edecek, bilhassa Müslümanlığın Türklük harsına intibakını temin edecek, aynı zamanda ilm-i kelâm ve tasavvuf yerine kâim olacak bir din felsefesi tesis edecektir. Konservatuar dînî musikîyi vücuda getirecek ve müezzinlerin, imamların dînî terbiyesini verecektir.⁵²

Görüldüğü gibi, Baltacıoğlu'nun mecmuaya verdiği beyanat, Fakültenin hazırladığı projeyle aynı paraleldedir. Ergin Baltacıoğlu'nun vermiş olduğu bu beyanata bakarak, Fakülte hocaları adına hazırlanan raporun, onun tarafından kaleme alındığını söylemektedir.⁵³

Rapor üzerinde tartışmalar olmuş, fakat ekseriyet itibarıyla imzalanmıştır. Fakültenin hocalarından biri olan Şerafettin Yaltkaya, daha sonraları verdiği bir mülakatta buna imza atmadığını söylemiştir.⁵⁴ Muhtemelen, raporda yer alan "camilere kürsü ve musikî aletlerinin sokulması" talebi gibi hususları tasvip etmemiştir. Türkçe ibadet ile ilgili kısma karşı çıkmış olabileceğini zannetmiyoruz. Çünkü 1934 yılında Yaltkaya, o günkü hükümetin talebi üzerine İzmirli İsmail Hakkı ile beraber Türkçe Kur'an'la Namaz kılınabileceği yönünde

⁵² Ergin, V/1963; Ceylan, Hasan Hüseyin, *Cumhuriyet Dönemi Din - Devlet İlişkileri*, İstanbul 1990, II/119-120; Cündioğlu, 60-61.

⁵³ Bkz. Ergin, V/1963.

⁵⁴ Ergin, V/1964.

bir rapor hazırlamıştır. Yaltkaya ve İzmirli bu raporda, bilhassa Hanefi fıkhnın kaynaklarına dayanarak, anadilde ibadet edilebileceğini söylemişlerdir.⁵⁵

Rapora imza atan hocalardan Yusuf Ziya Yörükan da, 1928 yılında tab edilen ve Maarif Vekâletince ilkokulların beşinci sınıfları için ders kitabı olarak kabul edilen *Dinimiz* adlı kitapçığında, herkesin kendi anadilinde ibadet etmesi gerektiği üzerinde durmuştur.⁵⁶

Aynı raporda imzası olanlardan biri olan İzmirli İsmail Hakkı da, yukarıda geçtiği gibi Arapça'dan başka bir dilde ibadet yapılabileceğini savunmuştur. Ebû Hanîfe'nin (v. 150/767), Kur'an'ı lafızdan ibaret gördüğünü anlatan İzmirli, bu konuda Ebû Hanîfe'nin delillerini serdeder ve onun görüşlerini savunur.⁵⁷ İzmirli'nin bu görüşleri onun ünlü Kur'an tercümesi Maânî-i Kur'an'ın mukaddimesinde de özet halinde geçmektedir.⁵⁸

Raporda belirtilen esaslara paralel görüşler taşıdığı söylenen Mustafa Kemal Atatürk, o dönemler rapora pek rağbet etmemiştir. Bu yüzden de kısa sürede rapor ile ilgili tartışmalar bitmiştir.⁵⁹ Ancak, 1932 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün olayı gündemine aldığı görülüyor. Ne var ki Atatürk, raporun sadece İbadetin Dili ile ilgili kısmıyla ilgilenmiş, diğer önerileri ise kâle almamıştır. Bizzat kendisi, zikredilen yılın Ramazan ayında, dönemin ünlü hocalarını Dolmabahçe Sarayında toplamış ve onlara, bundan sonra ezanın, kametin, tekbirlerin ve Kur'an pasajlarının cemaate Türkçe olarak okunacağını söylemiştir. Ayrıca, bu hocaların görev yerlerini de bizzat kendisi belirlemiştir. Bu tarihten sonra 1950 yılına kadar ezan Türkçe okunmuş; Adnan Menderes'in iktidara gelmesi ile bundan vazgeçilmiş ve yeniden Arapça olarak okunmaya başlanmıştır. İbadetlerin Türkçe olarak kılınması ise –üzerine fazla gidilmemiş olacak ki- uygulanmamıştır.⁶⁰

Atatürk'ün vefatından sonra da konu zaman zaman gündeme gelmiştir. İsmet İnönü (v. 1973), Cumhurbaşkanlığı döneminde Diyanet İşleri Başkanlığına getirdiği ve daha önce Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde hocalık

⁵⁵ Ceylan, II/303-306.

⁵⁶ (Yörükan) Yusuf Ziya, *Dinimiz*, İstanbul 1928, 77-78'den naklen Albayrak, Şeriatten Laikliğe, 342.

⁵⁷ Hizmetli, 135-138.

⁵⁸ Ayrıca bkz. Çetin, 37.

⁵⁹ Ergin, V/1964-1967.

⁶⁰ Bkz. Ergin, 1977: V/1924-1958; Dilipak, Abdurrahman, *Bir Başka Açtından Kemalizm*, İstanbul 1988, 161-162; Ceylan, II/279-300; Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, 378; Cündioğlu, 80-121.

yapmış olan Şerafettin Yaltkaya'dan, namazlarda okunması için kısa surelerin Türkçe'ye tercüme etmesini istemiş; Yaltkaya, bizzat kendisi çeviri işini üstlenmiş; çevirdiği sureleri İnönü'ye takdim etmiş; ancak bu arada gırtlak kanserine yakalandığından, görevini ve tercüme ile ibadet işini yürütememiştir.⁶¹

Yukarıda verilen bilgilerden, Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hocalarının ekseriyetinin, anadilde ibadet konusuna sıcak baktıkları ve bu yönde görüş belirttikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu alimlerin böyle bir kanaati izhar etmelerinde, dönemin siyasal konjonktürünün etkili olup olmadığı, araştırılıp tartışmaya değer bir konudur. Ne var ki bu husus, konumuz kapsamında olmadığından biz burada incelemeyeceğiz. Her ne kadar Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hocalarının kanaati istikametinde, ibadetler anadilde ifa edilmemişse de, o dönemde bu konuda ciddi ve hararetli bir fikrî tartışma ortaya çıkmıştır. Bu tartışmanın, fikir hayatımızı renklendirip zenginleştirdiği kanaatindeyiz.

Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hocalarının önemli bir kısmı Türk siyasal hayatında etkin rol almakla da önplana çıkmışlardır. Bunların içinden başbakanlık yapanlar çıktığı gibi, önemli bakanlıklarda bulunanlar ve uzun yıllar parlamentoda milletin temsilcisi olarak hizmet görenler de olmuştur. 1914 yılında kurulan Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde uzun süre görev yapan ve 1924 yılında kurulan Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nin mecmuasında da pek çok yazısı yayınlanan Mehmet Şemsettin Günaltay, Başbakanlık; M.Emin Erişirgil, Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı; N.Sadık Sadak Dışişleri Bakanlığı; M.Fuad Köprülü Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulunmuşlardır. İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, milletvekili olarak görev yapmış; Şerafettin Yaltkaya da Diyanet İşleri Başkanlığı yapmıştır. Atatürk'ün cenaze namazını da bu zat kıldırılmıştır.⁶²

SONUÇ

Görüldüğü gibi, İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi, bir din eğitimi kurumu olarak, Türkiye'deki din ve fikir hayatında oldukça önemli bir yer tutmuş ve kültür mirasımıza pek çok katkı sağlamıştır. Gerek öğretim üyelerinin neşrettikleri makale ve kitaplarla, gerekse hazırlanan bazı projelerle Türk kültür hayatına zenginlik getirmiştir. Fakültenin, sekiz yıl gibi kısa bir süre eğitim vermesi ve bundan sonra kapanması, daha fazla hizmetin yapılmasını

⁶¹ Aydar, "Kur'an Tercümesiyle Namazın Tarihi", 65.

⁶² Bkz. Er, 160-163, 171-173, 176-184, 195-196.

engellemiştir. Şayet Fakülte, daha uzun yıllar hayatîyetini sürdürme imkanına sahip olsaydı, burada zikredilenlerden çok daha fazla hizmet sunacak, fikir ve din hayatımıza yeni boyutlar kazandırmaya devam edecekti. Yukarıda da geçtiği gibi, İstanbul Üniversitesinin 1933 yılındaki yeni şeklinde İlahiyat Fakültesine yer verilmemişti. Yüzyıllarca tarihî geçmişine uygun olarak ülkemiz insanına hizmet vermiş olan Üniversitede, İlahiyat Fakültesinin yer almamış olması büyük bir eksiklikti. Bu hâliyle İstanbul Üniversitesi, önemli bir uzvu eksik bir insana benziyordu. Esasen İstanbul Üniversitesinde İlahiyat Fakültesinin olmayışı, tarihî geçmişi açısından da uygun değildi. Zira Üniversitenin temelini oluşturan ve ona kaynaklık yapan tüm medrese ve Dârülfünûnlarda, İlahiyat Fakültesi daima vazgeçilmez bir şube olarak yer almıştır.⁶³ Bu eksik, öteden beri fark edilmiş ve değişik platformlarda giderilmesi yönünde düşünceler serd edilmişti; hatta girişimlerde dahi bulunulmuştu. Ancak bu konuda istenen başarı elde edilememişti. Nihayet 1992 yılında TBMM bu eksiği gidermeye ve İstanbul Üniversitesine bağlı bir İlahiyat Fakültesi kurmaya karar verdi. Bu amaçla Yüksek Öğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair 2809 Sayılı Kanun ile 78 ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanununun 4. maddesinde değişiklik yapıldı. 03.07.1992 tarih ve 3837 sayılı kanun ile yapılan bu değişiklik sonucu İstanbul Üniversitesinde İlahiyat Fakültesi kurulmuş oldu. 1996 yılında eğitime başlayan Fakülte, 2000 yılında ilk mezunlarını vermiştir. Fakülte öğretim üyeleri, ülkemizdeki diğer İlahiyat Fakültelerinin elemanları gibi hâlen eğitim öğretim faaliyetleri ve çeşitli etkinliklerle halkımızı din konusunda aydınlatmaya devam etmektedir. Bu fakültenin de, selefî olan Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi gibi, özellikle de Avrupa Birliği sürecinde ve sonrasında, diğer fakültelerimizle birlikte milletimize hayırlı hizmetler sunacağına ve kültür hayatımıza önemli katkılar yapacağına inanmaktayız.

⁶³ Bkz. Saray, 16, 17, 25.